

24. Riječki dani bioetike

Četvrt stoljeća kloniranja

(De)medika(liza)cija društva: Rasprava o dosezima i tumačenjima zdravlja

(Rijeka 12. i 13. svibnja 2022.)

Zbog napretka medicinskih znanosti sve se više aspekata našeg društvenog života definira u smislu zdravlja. Zdravlje je danas postalo najmoćniji alat kojim mnogi raspolazu i monopol koji mnogi svojataju. O dobrobitima medicine i njezinim uspjesima ne treba previše trošiti riječi, međutim, noviji razvoj događaja (kovidizacija i četvrt stoljeća kloniranja) postavljaju pred znanstvenike nova pitanja odnosa *moći* i života u (bio)medicini. Upravo su navedeni razlozi okupili znanstvenike različitih struka na 24. Riječkim danima bioetike. U svojim izlaganjima predavači su koristili različite koncepte kako bi pronašli koherentnost s obzirom na novije događaje i zdravstvene razvoje u prošlosti. Takva su istraživanja dala itekako važnu podlogu za razumijevanje čovjekove sutrašnjice.

I ove godine simpozij su organizirali Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, UNESCO-ova katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Sveučilišta u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci – Dokumentacijsko-istraživački centar za europsku bioetiku Fritz Jahr, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku te Hrvatsko bioetičko društvo.

Skup je bio dvodnevni (12. i 13. svibnja). Nakon pozdravnih riječi, na poseban način, izdvajamo ovogodišnjeg dobitnika nagrade „Fritz Jahr“ za istraživanje i promicanje europske bioetike, Christiana Byka. Kako je rečeno u obrazloženju dodjele nagrade, Christian Byk, sudac na Pariškom žalbenom sudu i istraživač na Institutu za pravne i filozofske znanosti na Sorbonni, već dugi niz godina neumorno radi na promicanju europske bioetike. U prilog navedenome spomenimo da je Christian Byk bio

potpredsjednik i predsjednik UNESCO-ova Međuvladinoga odbora za bioetiku (2015. - 2019.). Od 1989. na čelu je Međunarodnog udruženja za pravo, etiku i znanost. Bio je potpredsjednik CIOMS-a od 1994. do 2000. i jedan je od osnivača Međunarodnog udruženja za bioetiku.

Potom su uslijedila plenarna predavanja dvoje profesora sa Sveučilišta u Rijeci. Prof. dr. sc. Marissabell Škorić s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u svome predavanju „Pravna regulacija kloniranja na međunarodnoj i nacionalnoj razini“ izložila je prikaz neujednačenih europskih politika i pravnih rješenja s obzirom na terapijsko i reproduktivno kloniranje. U brojnim europskim i svjetskim zakonodavstvima reproduktivno kloniranje je kazneno djelo. Tako je, primjerice, u Francuskoj propisana kazna za reproduktivno kloniranje u trajanju do 30 godina zatvora i novčana kazna u iznosu do 7.5 milijuna eura. No, pravna regulativa terapijskog kloniranja zasigurno će doživjeti određene promjene i preinake, što se moglo naslutiti iz predavanja „Dolly – ovca koja je promijenila svijet“ izv. prof. dr. sc. Igora Jurka sa Zavoda za molekularnu i sistemsku biomedicinu Sveučilišta u Rijeci. Tehničko-tehnološki mogućnosti pokazale su da su čuda ipak moguća, da je moguće „reprogramirati genetski materijal diferencirane stanice i razviti živući embrij, tj. stvoriti embrij koji nosi ‘identičan’ genetski sadržaj ili drugim riječima, klon“. Kao rezultat novih tehnološko-tehnoloških mogućnosti razvoj događaja postavlja nova pitanja na koja treba odgovoriti i nove granice koje (ne) bismo trebali prijeći. Tehnologija kloniranja postoji i mnogi eksperimenti koji se bave kloniranjem primata opravdavaju se kao modeli za proučavanje ljudskih bolesti i poboljšanje čovjekova zdravlja. U tom smislu, društvo mora biti proaktivno, a ne reaktivno, smatra prof. Jurak.

Drugoga dana predavanja su okupila sociologe, psihologe, politologe, antropologe, liječnike i druge medicinske djelatnike koji su kroz povijesne i društvene promjene uočili kako se medikalizacija i demedikalizacija neprestano isprepliću, stvarajući nove etičke i društvene dileme koje se javljaju s našom spoznajom o biološkom životu. Predavanje „Liječnik praktičar u raljama pandemije“ Gordane Pelčić s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci naglašava kako je pandemija neizostavno utjecala na društveni i medijski ugled liječnika i drugih medicinskih djelatnika. „Zdravstveni radnik, liječnik praktičar se na dnevnoj bazi nalazio između sudaranja iskustva patnje, bolesti i smrti, organizacijskih problema zdravstvenog sustava na jednoj strani, socijalnih događanja osuđivanja i nijekanja onoga što se dešavalo unutar ‘zidova’ zdravstvenih ustanova s druge strane i često vlastitog iskustva bolesti i nemoći s treće strane.“ I tema „Utjecaj COVID-19 pandemije na poremećaje prehrane u djece“ Kristine Barabe Dekanić iz Klinike za pedijatriju KBC-a Rijeka pokazala je kako će zapravo djeca biti najveća žrtva pandemije. Na primjer, zatvaranje škola tijekom bolesti COVID-19 itekako je pridonijelo značajnom poremećaju u nutritivnom statusu djece iz nekoliko razloga:

mnoga djeca su prethodno dobivala doručak i ručak u školi; djeca su provodila daleko više sati pred ekranima televizora i računala; djeca su bila izložena reklamama za nezdravu hranu i slatke napitke i imala znatno manje tjelesne aktivnosti. Prvi blok predavanja zaključio je Goran Arbanas iz Klinike za psihijatriju Vrapče, Zavoda za forenzičku psihijatriju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, koji je govorio o „Liječenju homoseksualnosti“ kao izvrsnom primjeru demedikalizacije. Naime, pod pritiskom društva i raznih aktivističkih udruga, medicinski stav prema homoseksualnosti se u potpunosti promijenio od početnog klasificiranja homoseksualnosti kao duševne bolesti u *Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje* (prva dva izdanja) do toga da je homoseksualnost, 70-ih godina prošloga stoljeća, uklonjena iz službene medicinske nomenklature.

Drugi blok predavanja bio je posvećen odnosu demedikalizacije i porođaja, demedikalizacije i trudnoće. Magdalena Kurbanović i Deana Švaljug s Fakulteta zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci u svome izlaganju „Demedikalizacija porođaja i uloga primaljskog modela skrbi u demedikalizaciji“ naglasile su kako je porođaj dugo vremena bio temeljna briga primalja. Zato se porođaju mora vratiti njegova „salutogena perspektiva“ te je potrebno primaljstvo kao profesiju daleko snažnije implementirati u zdravstveni sustav. „Porođaj između medikalizacije i demedikalizacije: gdje smo i kamo želimo ići“ bilo je predavanje Mirka Prosenca s Fakulteta zdravstvenih znanosti, Sveučilišta Primorska, koji je istaknuto kako je sve do 17. stoljeća rađanje u većini dijelova svijeta čvrsto bilo u isključivo ženskoj kućnoj atmosferi, a porođaji u bolnici bili su neuobičajeni prije 20. stoljeća, osim u nekoliko većih gradova. U 19. i 20. stoljeću liječnički se utjecaj na porođaj dodatno proširio razvojem novih oblika analgezije, anestezije, carskog reza i sigurne transfuzije krvi. Na taj način trudnoća i porod, kao i dio borbe za prava žena, bili su *lajtmotiv* koji je vodio i Tanju Bukovčan s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u njenom predavanju „Demedikalizacija kao otpor pojedinaca ili kulturni narativ na primjeru (potrebne?) demedikalizacije trudnoće i poroda“. Bukovčan je u svome izlaganju pokazala kako formiranje narativa igra važnu ulogu s obzirom na medikaliziranu povijest trudnoće i poroda. Narativi o ‘prirodnim’ porodima govore o gotovo urođenoj, biološki određenoj sposobnosti majke da *stvori* zdravo iskustvo poroda i, u konačnici, da rodi zdravo dijete.

Posljednji blok predavanja započeo je izlaganjem Ive Rinčić i Amira Muzura s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci pod naslovom „Koliko nam medicine zaista treba? Ivan Illich za i protiv, 20 godina kasnije“. Kritika medikalizacije, počevši od Illicha, iskazivala je otpor zapadnoj medicini naglašavajući individualnu autonomiju u procesu zdravstvene skrbi, međutim, medikalizacija je složeniji fenomen od ujedinenog profesionalnog napretka koji implicira analogiju s imperijalizmom. Rad Ive Rinčić i Amira Muzura ponudio je temeljno razumijevanje ne samo Illicheve misli

u pogledu medicinske skrbi, nego i vrlo korisnu polaznu točku u sagledavanju svih strukturnih vrijednosti i načina na koji je moderna zdravstvena skrb organizirana. Predavanje „Kako je komercijalizacija znanstvenih istraživanja inicirala prevagu patentibilnih rješenja za zdravstvene probleme“ Vanje Pupovac s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci bavilo se odnosom zdravlja i bolesti kao temelja za razvoj učinkovitih lijekova i komercijalizacije, stvarajući bitno drugačije potrošačko iskustvo i društvo. Iako farmaceutizacija i medikalizacija nisu ista stvar, neki aspekti medikalizacije izravno su povezani s upotrebom lijekova, stoga su randomizirani kontrolirani pokusi središnji element u znanstvenim istraživanjima i nalaze se na raskrižju stvarnih bolesti i proizvodnje novih bolesti. Helena Štrucelj, Marija Spevan i Amir Muzur s Fakulteta zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci naglašavaju, između ostaloga, u radu „Poticemo li svojim primjerom pristup medikalizacije kod studenata“ potrebne promjene u „životnim navikama u smislu aktivnog sudjelovanja u vlastitom liječenju“. Čarobna i mentalistička objašnjenja ranijih razdoblja uvelike su se povukla pred biologijom i lijekovima kao prvom opcijom u liječenju. Živimo u kulturi koja žudi za jednostavnim objašnjenjima i bezbolnim rješenjima. S druge strane, kada nas netko pita „kako ste“ ili, još familijarnije, „kako si“, osim dobro nam poznatog i uhodanog odgovora „dobro sam“, potiče daljnja pitanja i ugodnu komunikaciju koja govori daleko više o našim životnim stanjima. Posljednje predavanje održao je Krešimir Petković s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu pod naslovom „Zaštita zdravlja ili biopolitička farsa? Upravljanje pandemijom kao kazalište (ne) moći“. Petković smatra kako se mnogi politički razvoji u povijesti, poput nastanka modernog samorazumijevanja u humanističkim i društvenim znanostima, a koji su povezani s biologijom i rastućom pojavom sigurnosnih mjera u različitim društvenim područjima, mogu vrlo dobro razumjeti u svjetlu još uvijek prisutnog događaja pandemije koronavirusa. Zbog razvoja suvremene medicine životi građana su temeljitije uključeni u političku sferu. Stoga, bolje razumijevanje o tome kako su politička moć i medicinske preporuke i savjeti bili isprepleteni tijekom pandemije koronavirusa nudi drugačiji pogled na biopolitičku prirodu zdravstva.

Simpozij 24. Riječki dani bioetike jasno je pokazao *komplicirane* učinke medikalizacije na naše društvo. U ovom trenutku čini se kako je odnos medikalizacije i demedikalizacije previše apstraktan da bi mogao imati funkcionalno značenje za društvo. Međutim, s daljnjim razvojem tehnologije, naglašeno je u živoj diskusiji, sve će se više uočavati izravno zadiranje i raspolaganje čovjekovim tijelom i životom. Zaključno, izlaganja sudionika 24. Riječkih dana bioetike omogućila su prvenstveno jedno šire dijaloško tumačenje i razumijevanje budućnosti društvenog života i pružila vrlo plodna saznanja za daljnja istraživanja odnosa bolesti i zdravlja.

Franjo Mijatović